

Doru Mihăescu

ALTE ELEMENTE LEXICALE NECUNOSCUTE (CUVINTE,
VARIANTE, SEMNIFICAȚII) DIN AȘA-NUMITUL „CRONOGRAF
DANOVICI”

1. Am semnalat și în unele contribuții anterioare¹ existența în textul acestui cronograf a mai multor elemente lexicale neînregistrate până atunci în dicționarele limbii române.

Noutățile anunțate acum vin să se alăture celor despre care a fost vorba, între altele, în contribuțiile respective.

Dat fiind numărul mare de cazuri în care atestarea unui cuvânt în cele dintâi manuscrise ale așa-numitului „Cronograf Danovici” devansează, uneori cu mult, cea mai veche atestare din dicționare, această categorie de informații noi, utile acum și pentru *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), aflat în curs de elaborare, va face obiectul unei prezentări separate.

Și tot separat vor fi prezentate, clasificate și analizate măcar o parte dintre numeroasele, diversele și nu de puține ori, surprinzătoarele slavonisme (nume comune, supranume, toponime, antroponime, componente ale unor sintagme ori sintagme întregi, expresii, texte ale unor inscripții grecești reproduse exclusiv în traducere slavonă, fragmente religioase etc.), multe dintre ele inexistente în alte scrieri în limba română din perioada traducerii ori copierii, în primă fază, a acestui cronograf (substituite ori omise în copiile de mai târziu), inexistente în dicționarele românești, absente uneori chiar și din dicționare ale limbilor slave. Prezența lor apropie, într-un fel, această traducere de aceea pe care, prin 1650–1660, reușea să o ducă până la capăt, cu mari dificultăți, utilizând un original slavon, de redacție rusă, grămăticul Staicu de la Mitropolia din Târgoviște².

¹ A se vedea, spre exemplu, *Cronografele românești (cu privire specială asupra tipului Danovici)* II, „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte”, tomul II, 1979–1980, p. 127–146; *Cronografele românești*, București, 2006, p. 212–218.

² *Ibidem*, p. 51–92 (cap. II, *Cronograful grămăticului Staicu*). Apropierea între traducerile celor două cronografe trebuie înțeleasă numai din punctul de vedere al prezenței masive a slavonismelor, dar nu și din acela al cauzelor (evidente sau probabile) ale acestei prezențe. Este un subiect asupra căruia vom reveni însă atunci când va fi vorba despre elementele slavone.

LR, LVII, nr. 2, p. 167–180, București, 2008

Pentru a putea urmări, măcar până la un punct, modul în care au reacționat o parte dintre copiiști în astfel de situații, vom cita după cel mai vechi manuscris cunoscut, copia din ms. rom. 3517 BAR, despre care am apreciat cândva că ar data aproximativ din perioada ante 1672–1682³, dar vom trimite și la copia sa fidelă din ms. rom. 86 BAR, pe care am dat-o (1672–1682) – 1689⁴, ambele realizate în Moldova, precum și la alte patru copii, din perioada 1707–1758, două moldovenești (ms. rom. 108 BAR, anul 1707 și ms. rom. 1469 BAR, anul 1732) și două muntene (ms. rom. 2757 BAR, anul 1736 și ms. rom. 1070, anul 1758). Cele șase copii menționate aparțin unor grupe (familii) diferite din clasificările de până acum ale zecilor de manuscrise conținând traducerea celui mai popular cronograf românesc, având, după cum se știe, ca principal punct de plecare culegerea istorică *Νέα σύνοψις διαφορών ιστοριῶν*, a lui Mattheos Kigalas (Veneția, (1637), 1650)⁵, la care de asemenea vom face trimiteri, mai cu seamă pentru a identifica sursa unora dintre noile cuvinte.

2. Prezentăm, în cele ce urmează, în ordine alfabetică, anunțatele noutăți lexicale (termeni, variante, semnificații):

achefali (pl.): *den eresie a unor oameni ce să chema achefali, carii dzâcea că nu mai iaste Dumnedzău* (ms. 3517, 262^r, ms. 86, 213^r). Denumind pe ereticii monofiziți, îndepărtați din biserica creștină în anul 451, la Sinodul de la Calcedon, cuvântul a fost preluat, cu acest sens, din originalul grecesc (Kigalas, NS, p. 269). Îl regăsim și în manuscrise mai noi (ms. 108, 185^v; ms. 1469, 173^r, ms. 2757, 220^v; ms. 1070, 232^v). În DA (I, 1, 14) există numai *acefal* (Zool.), atestat în anul 1841; ulterior, s-a adăugat varianta *achefal*, atestată în 1837, cu același sens, din domeniul zoologiei⁶;

³ *Cronografele românești*, p. 219. Recent, Mioara Dragomir, într-o contribuție semnificativă asupra acestui cronograf și a manuscrisului 3517, ajunge la concluzia că a fost copiat în perioada 1661–1672 (*Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Iași, 2007, p. 171). Nu este imposibil să se fi întâmplat așa. Totuși, pare mai ușor de crezut că al doilea copist (pe bună dreptate, din nordul Moldovei) să-și fi încheiat munca după 1678, an în care, în prima parte a Cronografului românesc de la Sigmaringen (Sigm 5), regăsim numai partea copiată de primul copist în ms. 3517, dar înainte de 1682–1683, când, în Cronograful românesc de la Harkov, regăsim și partea copiată, în același manuscris, de cel de-al doilea copist.

⁴ Cel mai probabil, 1680–1682, pentru prima parte a manuscrisului și 1687–1689, pentru a doua (*Cronografele românești*, p. 199–200). De remarcat, în legătură cu cele două părți ale acestui manuscris, copie fidelă a manuscrisului 3517, că prima are același conținut ca și prima parte din ms. 3517 și Sigm 5, iar cea de-a doua, corespunzând celei din ms. 3517 și din manuscrisul de la Harkov, nu i se adaugă imediat, ci abia după un număr de ani.

⁵ Iulian Ștefănescu, *Cronografele românești: tipul Danovici*, partea I, în *Opere istorice*, București, 1942, p. 135–163; Paul Cernovodeanu, *Filiația cronografelor românești de tipul Danovici*, I–II, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul CV (1987), nr. 9–10, p. 180–196, anul CVI (1988), nr. 7–8, p. 116–129; III, în „Revista de istorie și teorie literară”, anul XL (1992), nr. 3–4, p. 387–395.

⁶ N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 140.

africhiani: să plecă Africhiia toată cu pace ... și să împlură de tot binele de la *africhiani* (ms. 3517, 409^v; ms. 86, 310^v–311^f). Toponimul corespunde grecescului *Αφρικη* din original (KNS, p. 369). A fost creat sub influența acestuia sau reproduce o posibilă variantă slavonă (mediobulgară) *Африкия* (LLP, I, 61). La rândul său, derivatul *africhiani* reprezintă mai degrabă o creație a traducătorului. Apare și în copii mai noi (ms. 108, 278^f; ms. 1469, 272^f; ms. 2757, 335^v; ms. 1070, 349^v). Varianta actuală, *african*, a putut fi atestată cu acest sens în 1726, iar ca adjectiv, în 1691–1697 (DÎLR, p. 92);

ambac, ambăcar: oameni cărțulari și sameși mari de cumpăta împărăția cu scrisorile și cu ambacul grecesc (ms. 86, 366^v); era astronom deplin ... și ambăcar foarte adâncu, a luaré sama mii de legheoane și de întunéréce (ms. 3517, 433^f; ms. 86, 337^v – 338^f). *Ambac* reproduce ngr. *ἀμπακος* „aritmetică” (< it. *abbaco*; cf. rom. *abac* „tablă de calcul” (< fr. *abaque*), atestat în anul 1906, DA, I, p. 3). *Ambăcar* (*hambăcar*, anul 1785, Ursu, ÎL, II, p. 61) „cel care numără (măsoară)” corespunde lui *γεωμέτρης* din original (KNS, p. 385); îl putem regăsi și în copiile mai noi (ms. 108, 299^f; ms. 1469, 281^v; ms. 2757, 357^v; ms. 1070, 374^f);

bail „ambasador al Veneției” < ngr. *μπά(γ)ιλος* (mgr. *βαΐουλος* < lat. *baiulus*): era pre acéia vréme acolo la Anapli mai mare bail și căpitan anume Vitorie Garțoni (ms. 3517, 515^f; ms. 86, 387^f). Și acest cuvânt provine din originalul grecesc (KNS, p. 462). Este utilizat și în copiile de mai târziu, o singură dată în variantă coruptă (ms. 108, 368^f; ms. 1469, 358^f: *baim*; ms. 2757, 430^v; ms. 1070, 457^f);

băiați (pl.): ș-au fost făcând răs de băiații creștinilor, de li-au fost dezbrăcând băiații cu trupurile goale (ms. 3517, 222^v; ms. 86, 183^v). În DA (I, 1, 429) este menționat numai pluralul (înv.) *băiate* al lui *băiată* „copilă, fetiță, fată”, nu și *băiați* (= *băieți*) al lui *băiat* (< *băia*). Îl regăsim numai în copii din Moldova (ms. 108, 162^f; ms. 1469, 150^v). Copiștii munteni îl substituie (uneori, fără a-l înțelege): *bieții creștini* (ms. 2757, 189^f), *copiii creștinilor* (ms. 1070, 189^f);

candilar „cel care aprinde candelile (lămpile, torțele)” < mgr., ngr. *κωνδύλαριος* < lat. *candelarius* < *candela* (Sophocles, GL, 2, p. 626; Lampe, PGL, p. 700): *Theodor, ficiorul candilariului, pre la împărăția lui Mihail Făicavul ș-a Tomei Tiranul* (ms. 3517, 587^f; ms. 86, 433^v). Corespunde lui *σπαθαρο – κωνδιλάτος* din originalul grecesc (KNS, p. 193), care ar fi trebuit să fie de fapt *σπαθαρο – κωνδιδάτος* „titlu bizantin mai înalt decât cel de spătar” (Sophocles, GL, 2, p. 1002; Lampe, PGL, p. 1247). Ca urmare, îl regăsim interpretat astfel în versiunea românească, ceea ce face ca originea patriarhului menționat, în dreptul cifrei 56, în lista patriarhilor de Constantinopol să devină cu mult mai modestă. La fel stau lucrurile și în manuscrisele mai noi (ms. 108, 421^v; ms. 1469, 407^f; ms. 2757, 496^v; ms. 1070, 530^v);

catadisă (pl.) „scufundare în apă” < ngr. *κατάδυση* „idem”: *botezarea pruncului cu trei catadisă, adică de trei ori să-l udză preste tot într-apa botezului* (ms. 3517, 565^f; ms. 86, 470^f). Și acest termen provine din originalul grecesc (KNS, p. 515), fără a fi fost modificat însă în vreun fel. Copiștii de mai târziu îl preiau cel mai adesea, cu tot cu explicația traducătorului (ms. 108, 410^f; ms. 1469, 397^f; ms. 1070, 510^v). Numai autorul copiei muntene din 1736 îl substituie prin *afunduri*: *a boteza pruncul cu trei afunduri în apa botezului* (ms. 2757, 479^v);

chentină < mgr., ngr. *κεντηνάριον* „măsură de greutate” (< lat. *centenarium*): *cumpăniră aurul și ieși o mie și noadzăci de chentinare, adecă cântare, iară argint să aflare trei mii de chentinari* (ms. 3517, 396^f (v. și 407^f); ms. 86, 301^v (v. și 309^v)). Traducătorul explică termenul, pe care l-a luat și de această dată din original (KNS, p. 366), prin *cântar* (< tc. *kantar* „idem”), un sinonim cu mult mai bine cunoscut, atunci ca și acum, intrat prin comerț, dar având, în fond, ca punct de plecare, același lat. *centenarium*. Numai în copia munteană din 1758, dar și aici doar în primul caz, mai întâlnim varianta *chintinar* (ms. 1070, 338^f). În rest, este utilizat *cântar* (ms. 108, 269^f, 276^v; ms. 1070, 338^v), a cărui variantă, *chentar*, folosită mereu în ms. 1469 (263^v, 270^v), reprezintă un compromis al copistului din 1732, între ceea ce vedea în original și ceea ce știa din vorbirea obișnuită. Mai devreme, în copia din 1620 a Cronografului Moxa, a fost semnalată varianta *chindinar*, preluată, în cazul respectiv, din originalul slav (< slavon *кендинарь* < mgr. *κεντηνάριον* < lat. *centenarium*)⁷;

chinson < mgr., ngr. *κῦνσος* „impozit; taxă” (< lat. *census*): *și pre Domnul Hristos, când l-au întreat ucenicii săi: au iaste a să dare chinson lui chesaru, adecă poclon* (ms. 3517, 565^v; ms. 86, 470^f). Este vorba din nou de un cuvânt de origine latină, trecut în greaca bizantină și, într-o anumită măsură, în neogreacă, ajuns în textul românesc din originalul traducerii (KNS, p. 516). Însoțit de explicația traducătorului, care nu este chiar cea mai bună, apare și în copii mai noi, chiar dacă, mai des, sub forme corupte (ms. 108, 410^f; ms. 1469, 397^f (*chison*), ms. 1070, 511^f – *chirson*), cu excepția, din nou, a copiei muntene din 1736, unde este substituit prin *dajde*;

cumpătareț „om care știe să îndrume, să sfătuiască, să decidă etc.” ← *cumpăta*: *om harnic și viteaz, bun și îndrăzneț a fi cap și cumpătareț oștilor și împărăției* (ms. 3517, 358^v; ms. 86, 276^v). Derivatul există și în manuscrise mai noi (ms. 108, 245^f; ms. 1469, 240^f; ms. 1070, 308^v), cu excepția aceluiași ms. 2757, al cărui copist îl substituie prin *cumpătător* (297^v);

destrămțată „ruptă, zdrențuită” ← *destrămța ← *strămța* ← *stramță* = *zdreanță*: *de-ț(i) va fi credința păgână și destrămțată, Domnul Dumnădzău de sârg*

⁷ Mihăilă, ed. Moxa, p. 181.

să facă plată (ms. 3517, 544^v; ms. 86, 405^v). În copii moldovenești din 1707 și 1732 este utilizat verbul *strămța* (ms. 108, 392^v; ms. 1469, 381^v), de asemenea inexistent în dicționarele limbii române, în timp ce copiii munteni substituie cuvântul (*de nu-ț va fi credința curată*, ms. 2757, 459^f; *de-ț va fi credința păgână și de strâmbătate*, ms. 1070, 488^v);

domestih „ofițer al gărzii, la Bizanț” < mgr., ngr. *δομέστικός* < lat. *domesticus*: *un boier pre anume Costantin, ce-i era boiariia de să dzăcea domestih de școale* (ms. 3517, 428^f; ms. 86, 333^{f-v}). Aici este vorba, după cum vedem, de *domestihul de școale* (< mgr., ngr. *δομέστικός τῶν σχολῶν* < lat. *domesticus scholae*), care era, de fapt, un înalt ofițer, un fel de comandant de divizie (Sophocles, GL, I, p. 392; Lampe, PGL, p. 380). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 380), cuvântul apare în toate copiile pe care le-am examinat, de fiecare dată în variantă corectă (ms. 108, 293^v; ms. 1469, 286^v; ms. 2757, 352^f; ms. 1070, 368^f);

ermice „emir” – probabil după ngr. *ερ(η)μικός* „(om) care trăiește izolat, pustnic”: *să fêce un améstec foarte mare întru persî căce că nu avea cap unul să le fie mai mare. Și trimisésă persâi să aducă pre un ermice să-l puie să fie cap persâlor ... oblicind acesta, șah Ismail, că vor să aducă pre acel ermice, s-au rădicat cu oamenii casâi lui* (ms. 3517, 506^f; ms. 86, 382^f). Corespunde lui *εμπτζέ* (< *εμίρης* „emir”) din originalul grecesc (KNS, p. 454) și a fost redat astfel, fie de către traducător, fie de către un copist (poate sub influența cuvântului grecesc pe care l-am menționat). Apare și în unele copii de mai târziu (ms. 108, 361^v; ms. 1469, 352^f; ms. 2757, 423^f), în timp ce în copia din ms. 1070 este substituit prin *emir* (449^f);

gâltan, gâtlan „strâmtoare” < rom. *gâlt (< v.sl. *гълтъ) + *-an*: *pren mijlocul Crâmului, pre la Bahcé Sarai ..., la strâmtoaré Danei ... că acolé este un gâtlan strâmt, cum ar hi un drum prin stânce de pîiatră, de intră și ies corabiile ..., până a ieși la larg, veni pân-împotriva Țarigradului, preste gâltanul mării, la Scutari ... ieșisă împăratul preste gâltanul mării la primblare* (ms. 3517, 469^f; ms. 86, 358^v, 381^f). În toate cele trei situații cuvântul este utilizat cu sensul figurat de „strâmtoare”: *Dana*, devenită *Baluclava*, din Crimeea, în primul caz, *Bosforul*, în ultimele două, sens care corespunde aceluia al grecescului *στένωμα* din original (KNS, p. 306, 418). Posibilitatea folosirii sale cu această semnificație nu este menționată în dicționarele limbii române. Pentru traducător, era un cuvânt la îndemână, căci în altă parte îl folosește cu sensul propriu (*bucatele îndulcesc numai gura și gâtlanul*, ms. 86, 441^v). În traducerea *Istoriilor lui Herodot*, atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu), păstrată într-o singură copie, din anul 1816, se află în aceeași situație termenul înrudit *gât*, folosit însă acolo cu sensul figurat de „istm” (pentru *ισθμός* din original; a se vedea ms. rom. 3499 BAR, 38^v, 237^v etc. și *Herodote* I, p. 174; VII, p. 232 etc.).

În cazul de față, când avem la dispoziție mai multe copii, putem observa că soluția propusă, după cât se pare, de traducător și reluată în manuscrisele cele mai vechi, este arareori acceptată de copiii de mai târziu (ms. 1070, 447^v). De obicei, *gâltan* (*gâltan*) ajunge să fie redat prin *boaz* (< tc. *boğaz* „idem”; ms. 108, 360^f; ms. 1469, 351^f; ms. 2757, 422^f);

ierosâl < ngr. *ιερόσυλος* „profanator”: *luă plată de la Dumn[e]dzău ca un ierosâl, adecă ca un fur de svânta besérecă* (ms. 3517, 354^f; ms. 86, 274^f). Ceva mai devreme, în 1645, a putut fi atestat, în *Pravila* lui Vasile Lupu, derivatul *ierosilie* (DA II, 1, p. 455). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 332), termenul este glosat prin *fur*, care, în unele copii de mai târziu, îl înlocuiește (în ms. 108, 243^f și 1469, 238^f apare numai *fur*). Cum în Muntenia *fur* nu mai era un cuvânt obișnuit, în copiile de aici întâlnim fie o formă coruptă, *eresil* (ms. 1070, 305^v), fie un alt înlocuitor, *eretic* (ms. 2757, 294^v–295^f);

imaret < tc. *imaret* „zidire binecuvântată”: *și-l îngropară la imaretiul ce-l făcuse el, adecă megit* (ms. 3517, 516^f; ms. 86, 387^v). Cuvântul a existat și în alte limbi balcanice (bg., sb. *imaret* „operă (construcție) de binefacere”, BER II, p. 70; Skok, ERHSJ, I, p. 716). La noi, unde prezența islamului a fost mai redusă, provine, în acest caz, din originalul grecesc (KNS, p. 463). Primii copiiști l-au transcris corect, dar mai târziu a fost redat fie printr-o variantă coruptă (*emaret*, ms. 1070, 458^f), fie prin termenul cu ajutorul căruia fusese explicat cândva de către traducător (*mecet*, ms. 108, 369^f; ms. 1469, 358^f; ms. 2757, 431^f);

iperifanie < ngr. *ὑπερφάνεια* „mândrie; aroganță; înfumurare”: *Dummedzău nu l-au mai putut răbda pentru iperifaniia lui, adică pentru văznosârē, ce, venind de la vânat, l-au detunat și cădzu de pre cal* (ms. 3517, 454^f; ms. 86, 347^f). Traducătorul explică termenul grecesc printr-un slavonism, ceva mai bine cunoscut în epocă (verbul *văznosi* = *văznesi* „a se semeți” a putut fi atestat în 1688, în *Biblia* dela București, DLR, XIII, 1, p. 177). Copiiști de mai târziu încearcă să redea cuvântul grecesc (*eperifanie*, ms. 1070, 398^v), folosesc slavonismul dat ca explicație mai demult (ms. 108, 319^v), dar, cel mai adesea, apelează la sinonime cunoscute (*înălțare*, ms. 1469, 312^v; *trufie*, ms. 2757, 379^f);

îndovleți „a înzestra; a face să prospere” ← *dovleți* ← *dovlet*: *pre mulți preuți săraci au întărit de i-au îndovlețât* (ms. 3517, 443^f; ms. 86, 330^f). În altă parte este folosit *dovlétii* „nobili” (ms. 86, 281^v), la a cărei origine se află tc. *devlet*, *dovlet* „stat; imperiu”, dar și „fericire; bunăstare” (cf. și bg. (înv. dial.) *дoвлет*, în expresia *на довлет държа* „a se îngriji de cineva”, BER, I, p. 404). Dacă primul cuvânt a mai putut fi atestat, în 1652, în *Îndreptarea legii* (TDRG³, II, p. 91), derivatul verbal, creat pe teren românesc, nu a mai fost atestat în altă parte. Este utilizat și în copii mai noi (ms. 108, 308^v; ms. 1469, 301^v; ms. 1070, 385^v); doar în ms. 2757 a fost înlocuit, prin sinonimul *i-au îmbogățit* (367^v);

întradă < ngr. *εντράδα, ιντράδα* „venit” < ven. *entrada* = it. *entrata* (fig.) „încasare, venit”, Kriaras, LMEDG, VI, p. 77): *ședea dascalul acela în casă împărătești, aproape de Svânta Sofiia și avea întradă, adecă leafă mare și obroc de la împărăție* (ms. 3517, 338^v; ms. 86, 263^f). Explicat printr-un sinonim de proveniență orientală, bine cunoscut și astăzi (*leafă* < tc. *ulûfe*), omis în copiile de mai târziu, unde rămâne doar sinonimul, iar slavul *obroc* este înlocuit prin maghiarul *mirtic, mertic* (*avea leafă mare și mirtic de la împărăție*, ms. 108, 233^f; ms. 1469, 228^{f-v}; ms. 2757, 281^v; ms. 1070, 292^v), *întradă* face parte dintr-o categorie aparte de neologisme, de origine venețiană, ajunse în limba română prin filieră greacă, datorită traducerilor celor două cronici universale apărute la Veneția în prima jumătate a secolului al XVII-lea;

malamă „aur”, „metal prelucrat” < ngr. *μάλαμα = μάλαμμα* „aur”, „metal prelucrat”: *ș-au luat stâlpii cei de malamă, poleiț(i) cu aur, făcuț(i) de Solomon ... ușile-i sunt de malamă galbână, foarte frumoasă...adusără chipul lui Iustiniian împăratul, vărsat de mala(a)mă galbână ... mai luat-au și caii cei de mala(a)mă galbână și coronele ce-au fost lăsat împărățai Svintei Sofiei* (ms. 3517, 107^f, 460^f; ms. 86, 99^f, 162^v, 222^v, 352^f). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 308), utilizat în mai multe rânduri, fără a fi glosat vreodată, cuvântul apare numai în manuscrise din Moldova (a se vedea, în afara celor două, deja menționate, ms. 108, 91^f, 325^f; ms. 1469, 85^f, 318^f), pe când copiiiștii munteni îl substituie prin *alamă* (ms. 2757, 385^f; ms. 1070, 406^f);

măgărăreț „păzitor de măgari” ← *măgărar* „idem”: *fostu-i-au nașterea de la Isavriia, om de oameni proști și de gios; ș-au fost măgărăreț, de păștea măgarii Isavriei* (ms. 3517, 325^v–326^f; ms. 86, 254^v). Vorbind despre împăratul bizantin *iconoboreț* (= iconoclast) Leon Isavrul (= Leon III Isauricul, 717–741), cronograful amintește acest detaliu al biografiei sale umile, numindu-l apoi chiar *Leon Măgărărețul și Iconoborețul* (ms. 86, 267^v). Dacă *măgărar*, utilizat de asemenea în acest context (ms. 86, 255^f), există în DLR, cu mențiunea „rar”, atestat în 1870 (VI, p. 219), *măgărăreț* nu a fost încă înregistrat în dicționare. Copiiștii de mai târziu acceptă, în general, acest derivat (ms. 108, 224^f; ms. 1469, 220^f; ms. 2757, 270^f; în ms. 1070, 282^f: *măgăreț*);

măghistrie „titlul nobiliar sau rangul demnitarului bizantin numit *maghistru*”: *împăratul, dacă-l vădzu pre Roman ..., foarte-i păru bine și-l primi bucuros și-l dăruî bini și-l boieri cu măghistriia* (ms. 3517, 441^v; ms. 86, 328^v). Alt derivat creat pe teren românesc, de această dată, după modelul *dascâl – dăscălie, hatman – hătmănie* etc. Îl regăsim numai în manuscrise din Moldova (ms. 108, 306^v; ms. 1469, 299^v). În cele două manuscrise muntene este substituit (*și l-au dăruî cu boierie de l-au făcut maghistru*, ms. 2757, 366^f) sau omis (ms. 1070, 383^v);

mor „maur” < ngr. *Μόρος* < it. *Moro* < lat. med. *Maurus* (Kriaras, ELMEDG, 2, p. 178): *un moru, adecă un arap de cei negri, ci-au fost subaș pre un*

sat ... morii, adecă oastea neagră, i-au plecat și pre aceștia după voia lui (ms. 3517, 510^v, 512^f; ms. 86, 384^v, 385^v). Un alt cuvânt de proveniență italiană, care a ajuns în limba română prin traduceri cronografelor neogrecești venețiene. Preluat din original (KNS, p. 458), este glosat de fiecare dată. Copiștii din secolul al XVIII-lea folosesc cel mai adesea glosa (*un (h)arap de cei negri*, ms. 108, 364^v; ms. 1469; 355^f; ms. 2757, 426^v). Îl regăsim totuși în copia munteană din 1758, chiar în varianta italiană (*moro*, ms. 1070, 426^v);

moraiți (pl.) „greci originari din Morea (Peloponez)” – cf. ngr. *Μοραίτης* „idem” (Kriaras, ELMEDG, 2, p. 178): *Țara Peloponisul, carea să chiamă Morea, de unde sunt grecii moraițai* (ms. 3517, 476^f; ms. 86, 363^f). Derivatul a fost creat de traducător, desigur după modelul celui grecesc. Mai înainte, el mersese încă și mai departe, utilizând pe *Moraiți(i)* ca toponim, în loc de *Morea = Peloponez* (cum am spune, de pildă, *la munteni*, în loc de *în Muntenia*): *la Peloponis, adecă la Moraiți(i), ce iaste țară grecească mare* (ms. 3517, 400^f; ms. 86, 304^v; ms. 108, 272^f; ms. 1469, 266^f; ms. 2757, 329^f; ms. 1070, 342^f: *moraieți*). În mod paradoxal, utilizarea cuvântului ca adjectiv, în sintagma *grecii moraiți*, a avut mai puțin succes: o regăsim în secolul al XVIII-lea doar în copiile muntene (ms. 2757, 398^v; ms. 1070, 421^f: *grecii moraieții*), nu și în cele moldovenești, unde sintagma este omisă (ms. 108, 338^f; ms. 1469, 330^f);

orgănar „cântăreț din liră sau harpă” ← *organ* „liră, harpă”: *dacă să îmbăta [împăratul Nero – n.n., D.M.], el lua surlarii și trâmbicării și alăutarii și toți orgănarii și să ducea noaptea pre la curve și pre la crășme* (ms. 3517, 157^f; ms. 86, 136^v). În DLR (VII, 2, p. 297) este înregistrat numai derivatul *orgănaș*, atestat în 1825, cu sensul mai nou, „organist”. Cel pe care l-am atestat aici, în Moldova, la jumătatea secolului al XVII-lea, poate fi întâlnit mai târziu tot în manuscrise moldovenești (ms. 108, 125^f; ms. 1469, 121^f), pe când în manuscrisele muntene este fie eliminat (ms. 2757, 138^f), fie substituit prin *zurnar* „cântăreț din zurnă” ← *zurnă* „instrument de suflat” (< tc. *zurna* „idem”), derivat, de asemenea, inexistent în DLR;

osprii (pl. *tantum*) < ngr. *ὄσπριο(ν)* „bob; boabe”: *ș-au dat locul și mărirea Isaf lui Iacov numai pentru o strachină de bucate de osprii, cum s-ar dzâce linte ... făcu stolnicul pre cuvintele lor și le aducea osprii și legumi de mânca* (ms. 3517, 17^v; ms. 86, 35^v, 94^v). Cuvântul este glosat la prima utilizare, într-un context pe care-l regăsim, cu explicație cu tot, și în copiile din 1707, 1732 și 1758 (ms. 108, 33^f; ms. 1469, 27^f; ms. 1070, 25^v). Nu există în copia din 1736 (ms. 2757, 27^v);

pachilă – probabil, după ngr. *παχυλόζ* (ironic) „mare; deștept” < *παχύζ* „gras; îmbuibat”: *iar pachila de împărat, ca un om nechitit la trébe ca acéstea, nu ș-au luat sama că-i scrie Elerih otrăvit și cu vicleșug* (ms. 3517, 352^f; ms. 86, 272^v). Înrudit, poate, cu ar. *păhnie* „iesle” (DDA, p. 953), cuvântul nu a fost

împrumutat din original (KNS, p. 331). Prezent, după cum se vede, în cele mai vechi copii moldovenești, dar nu și în cele din 1707 și 1732 (ms. 108, 241^v; ms. 1469, 236^v), reappare, exact în aceeași sintagmă, în manuscrisele muntene (*pachila de împărat*, ms. 2757, 293^f; ms. 1070, 303^f);

papiia < mgr., ngr. *παπίας* „ofițer din garda palatului împăraților bizantini” (Sophocles, GL, 2, p. 839): *pusésă și slujitori de-l păzâia și pentru mai mare credința, pus-au și pe un credincios den casa împăratului ce să dzâcea papiia, adecă vornic de casă ... să vadză au străjuiaște papiia pre Mihail bine ... papiia șede deștept de-l păzâie ... păzêște bine papiia pre Mihail ... papiia au fost zârît pre împăratul ... ceru Mihail de la papiia hârtie și călămări* (ms. 3517, 362^f; ms. 86, 286^v–287^f). În copia din 1620 a *Cronografului* atribuit lui Mihail Moxa cuvântul este folosit în același context, în capitolul despre împăratul bizantin Leon V Armeanul (813–820), fiind explicat la prima apariție (din cele numai două), când copistul îl transcrie greșit, dar nu prin *vornic de casă*, ci prin *postelnic*⁸. Și aici, ca și acolo, provine din originalul traducerii (KNS, p. 343). Îl regăsim, în toate cazurile, și în copiile din secolul al XVIII-lea (ms. 108, 254^f; ms. 1469, 249^f; ms. 2757, 308^v; ms. 1070, 319^v);

pelatic – cf. mgr. *πέλεκυς* „securis” (Sophocles, GL, 2, p. 869), mgr. *πελέκι* (= *πέλεκυς*), *πελεκητής* „cioplitor”: *să slobodzî după lup, țâind în mâna lui pelaticul cel împărătescu de voivodzâie. Și cumu-l agiunsă, cum aruncă cu pelaticul în lup de-l zbură giământate de cap și nu să mai mișcă lupul de acolea* (ms. 3517, 405^f; ms. 86, 308^f). Utilizat aici cu un sens special, care privește simbolurile puterii împăraților bizantini, la fel ca în original (*το πελατικό τῷ Βασιλέως*, KNS, p. 366), cuvântul, neglosat de traducător, este preluat, în ambele cazuri, de copiiști (a se vedea și ms. 108, 275^f; ms. 1469, 269^f; ms. 2757, 332^v; ms. 1070, 345^v: *peletic*);

preposit „demnitar bizantin (mai mare peste garda de eunuci a împăratului)” < mgr., ngr. *πραιπόσιτος* < lat. *praepositus* „șef, superior, ofițer” *au chemat pre un boiaru credincios al său, anume prepositu, și-i spusă acel vis ... iară prepositu încă începu a spune cătră împăratul un vis ... i-au spus împăratul visul său și au spus și preposātu al său ... așijderea și preposit încă au murit* (ms. 86, 214^{f-v}). Termenul este utilizat și de Dosoftei, în *Viața și petrecerea svinților* (242^v, 28 decembrie; 70^v, 16 februarie etc.);

protostrator „demnitar bizantin (mai mare peste membrii gărzii imperiale răspunzători de cai)” < mgr., ngr. *πρωτοστράτωρ* ← *στράτωρ* < lat. *strator* „cel

⁸ Al Mareș, *Note filologice pe marginea Cronografului lui Moxa*, în „Limba română”, XXXIV (1985), nr. 3, p. 210–211 și în vol. *Scriere și cultură românească veche*, București, 2005, p. 447–448; a se vedea și Mihăilă, ed. Moxa, p. 175 (99^v), 176 (100^f).

care ajuta pe cavaler să încalce calul; scutier” (Sophocles, GL, 2, p. 959, 1015; Lampe, PGL, p. 1201, 1264): *unul ce să menisă să fie protostrator, adecă sârdariu, acelu Costandin ce să rădicasă împărat* (ms. 3517, 428^{r-v}; ms. 86, 333^v). Existând explicația traducătorului, dată printr-un aproximativ echivalent autohton, copiii moldoveni din 1707 și 1732 procedează, ca de cele mai multe ori în astfel de cazuri, transcriindu-l doar pe acesta din urmă: *unul ce să meniia / menie[a] să fie sârdariu (sardar)*, ms. 108, 294^r; ms. 1469, 287^r. Copiii munteni rămân mai aproape de vechile manuscrise din secolul al XVII-lea, dar consideră util să precizeze domeniul: *protostrator de oști (piste oști), adecă sârdari(u)* (ms. 2757, 352^v; ms. 1070, 368^v). Ca și alți termeni bizantini din această categorie, provine din originalul grecesc (KNS, p. 380);

sandecos, sandâcos „rău intenționat” ← *sandec, sandâc* „intenție” (cf. magh. *szándékos* „intenționat; premeditat” (← *szándék* „intenție; gând”): *la mânie era sandecos și-ndelungători și la toată firea lui, de tot om rău ... împăratul, fiind om mânios și sandâcos, de-[a] pururea tot era scârbit* (ms. 3517, 316^v; ms. 86, 248^v). În DLR (X, 1, p. 70) există numai *sandâc* „intenție”, atestat în 1564, în *Molitvenicul* lui Coresi și în 1581, în *Pravila* ritorului Lucaci. Derivatul este prezent chiar și într-o copie munteană din secolul al XVIII-lea (ms. 2757, 263^r), precum și în cele două copii moldovenești (*sandic*, ms. 108, 218^v; ms. 1469, 214^v). Autorul copiei muntene din 1758 („Costandin, săidăcariul cel bătrân, feciorul popii Ioanichie ot Mogoșoia”, f. 549^v) face însă dovada clară că nu cunoaște acest cuvânt, pe care-l asociază în mod eronat cu *adânc(os)*: *la mânie era adânc și îndălungător ... împăratul fiind om mânios și adâncos* (ms. 1070, 274^v);

sătiresău < ngr. *σιτηρέσιο(ν)* „rație zilnică”: *i-au dat împăratul sătiresău, adecă venit de hrana lui, și leafă, și obroaci*, ms. 3517, 488^r; ms. 86, 370^v). Cuvânt preluat de traducător din originalul grecesc (KNS, p. 437), păstrat în copii din secolul al XVII-lea, dar substituit în copii mai noi, unde, ca și în alte cazuri de acest fel, fie rămâne doar sinonimul care fusese dat ca explicație de către traducător (*împăratul iarăși i-au dat vinit de hrana lui, și leafă, și tainuri*, ms. 108, 347^v; ms. 1469, 333^r), fie se caută un alt sinonim (*i-au dat mertic pentru hrana lui*, ms. 2757, 408^v). Numai copistul manuscrisului muntean din 1758 încearcă să transcrie acest cuvânt (*i-au dat împăratul sătires, adică venit de hrana lui, și leafă, și mertic*, ms. 1070, 432^r). De notat, înlocuirea, în toate cele patru copii de după 1700, a slavonului *obroc*;

schimită „creată; formată” ← *schimă*, poate după ngr. *σχηματίζω* „a crea; a forma”: *aicea dzacu eu, cea de trei ori ocainică, care am fost schimită de doi împărați, fata lui Tiverie împărat și împărăteasa lui Mavrachie împărat* (ms. 3517, 294^r; ms. 86, 234^r). În original se spune: *στεμμαθυή από δύο Βασιλείς* (KNS, p. 291), adică „încoronată de doi împărați”. Traducătorul a creat acest cuvânt,

pornind, probabil, de la *schimă* „haină (tagmă) călugărească (monahală)”, atestat în epocă la Dosoftei, în *Viața și petrecerea svinților* (DLR, X, 1, p. 334). Îl regăsim și în copiile moldovenești din 1707 și 1732 (ms. 108, 205^f; ms. 1469, 202^f), dar și în copia munteană din 1736 (ms. 2757, 246^f). În cealaltă copie munteană, din 1758, este substituit, în mod inadecvat, prin slavul *primeni* (*am fost premenită de 2 împărați*, ms. 1070, 258^f);

slătinar ← *slatină* „salină”: *slătinarii, carii era ispravnicii sării, să agiunsără cu Dimitrie despot și tăgăduiră banii sării, ce era venitul împărătesc pre giuământate, că-i furară și-i împărțără cu Dimitrie despot* (ms. 3517, 487^v–488^f; ms. 86, 370^v). Creat pe teren românesc, sub influența documentelor slavo-române, de unde provine *slatină*, cuvântul a fost utilizat ca sinonim al lui *sărar*. Apare și în copii mai noi ale așa-numitului „Cronograf Danovici” (ms. 108, 347^f; ms. 1469, 338^v; ms. 1070, 431^v);

stipiot – probabil înrudit cu ngr. *στύπ(π)ινος* (fig.) „fără putere”; „onorific”: *învață împăratul de marsă patriiarhul și Mihail, patrichiul cel mare, stipiot, și Ioan, boiariul cel de taină, ce-i dzăcea misticos*, ms. 3517, 430^f; ms. 86, 335^f). Atât *stipiot*, cât și *misticos* (< mgr., ngr. *μυστικός* = *secretarius*) provin din originalul grecesc (KNS, p. 382). Există și în unele copii de mai târziu (ms. 108, 235^v; ms. 1469, 288^v);

stratigopul „prefectul și comandantul militar al capitalei Imperiului Bizantin”: *trimisă împăratul pre stratigopul de-i bătu și-i tăie ... și-i cuprinsără pre toț în Țarigrad* (ms. 3517, 460^v; ms. 86, 352^v). Cuvânt provenit, de asemenea, din originalul grecesc (ngr. *στρατηγόπουλλος* ← mgr., ngr. *στρατηγός*, KNS, p. 409), care poate fi regăsit atât în copiile moldovenești din 1707 și 1732 (ms. 108, 326^f; ms. 1469, 318^v), cât și în cele muntene din 1732 și 1758 (ms. 2757, 385^v; ms. 1070, 407^f);

techea „mănăstire de călugări musulmani” < tc. *tekké* „idem” (cf. ar. *tiké*, *teké*, sb. *tékija*, bg. *teké*, ngr. *τεκές* „idem”): *avea ei [o populație din Persia] techea, adecă metoh de închinat, și sate avea multe* (ms. 3517, 506^f; ms. 86, 381^v). Termen din domeniul islamului, mai bine cunoscut, ca și *imaret*, în limbi de la sud de Dunăre, provine, în cazul de față, din originalul grecesc (KNS, p. 454). În secolul al XVIII-lea îl mai regăsim doar în copiile muntene (*techea*, *techia*, ms. 2757, 423^f; *techiia*, ms. 1070, 448^v). Copiștii moldoveni preferă să utilizeze cuvântul *metoh* (< slavon *метохъ*, ngr. *μετόχι*), pe care-l rețin din explicația dată de traducător pentru *techea* (ms. 108, 361^f; ms. 1469, 352^f);

tetraod „cele patru cântări” < ngr. *τετραώδιον* „idem”: *au săvârșit [Marco duhovnicul] tetraodul, nu triodul, cum am dzăce cetvârtopeasnețul* (ms. 3517, 422^v; ms. 86, 320^v). De observat că explicarea compusului grecesc se face prin

echivalentul slavon. La fel se întâmplă și în copiile din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (ms. 108, 288^f; ms. 1469, 281^v; ms. 2757, 346^v; ms. 1070, 362^v);

țéstiliște ← *țeastă* „carapace (capac)” + *-iliște* (= *-eliște*): *să acopere o țéstiliște pre deasupra chivotului* (ms. 3517, 561^f; ms. 86, 417^v). Derivat creat cu ajutorul unui sufix slavon (eventual, sub influența unui model slavon), pe care copiii manuscriselor moldovenești din 1707 și 1732 evită să-l mai folosească (*să acopere pe deasupra chivotului*, ms. 108, 407^f; ms. 1469, 392^f). Apare, în schimb, în copiile muntene, sub aceeași variantă (notată însă marginal de către copistul manuscrisului 2757 (475^v); în text este lăsat un spațiu liber), ori sub varianta *țéstilești* (în ms. 1070, 507^f);

vasâlopator < ngr. βασιλοπάτορ: *vasâlopator*, cum am dzâce părinte de împărați (ms. 3517, 429^f; ms. 86, 334^v). Un alt compus, de această dată preluat din originalul grecesc (KNS, p. 381), dar explicat prin traducerea în limba română a celor două elemente care-l alcătuiesc (nemaifiind vorba, ca în cazul lui *tetraod*, de un termen din domeniul cultului ortodox). Poate fi întâlnit și în unele copii din secolul al XVIII-lea (ms. 108, 295^f; ms. 1469, 287^v; ms. 2757, 353^v). Autorul copiei muntene din 1758 se încumetă să-i dea o nostimă interpretare personală: *și-l făcu credincios la toate, în casă și pre afară* (ms. 1070, 369^f).

3. Nu putem încheia această trecere în revistă, fără câteva considerații generale, privitoare la cuvintele discutate până acum.

În condițiile în care nu am avut în vedere cazurile de prime atestări (anterioare față de cele menționate în dicționare) și nici slavonismele, care, după cum am anunțat la început, vor face obiectul unor prezentări separate, două categorii, derivatele românești și împrumuturile din greacă (de obicei, provenite din original), acoperă, aproape în întregime, fondul lexical prezentat.

Derivatele pe teren românesc au la origine, uneori, neologisme grecești (*ambăcar*, *africhian*, *măghistrie*, *moraiți* (pl.), *orgănar*, *schimită*) sau un cuvânt turcesc (*îndovleți* ← *dovlet* = *devlet*), la vremea respectivă, în fond, tot un neologism, alteleori cuvinte mai vechi, în special regionalisme (*cumpătareț*, *măgărareț*, *sandecos* (*sandâcos*), *slătinar*, *țéstiliște*).

Ar mai fi de amintit *băiați* (pl.) (= *băieți*), ca variantă regională, utilă pentru explicarea formării cuvântului (← *băia* ← *baie*) și *gâltan* (*gâtlan*), pentru sensul figurat („strâmtoare”) pe care înțelege să i-l dea, în acest caz, traducătorul.

În privința împrumuturilor neogrecești, putem distinge, de asemenea, mai multe categorii:

– cuvinte neogrecești propriu-zise: *achefali* (pl.), *catadisă* (pl.), *ierosâl*, *iperifanie*, *malamă*, *osprii* (pl. tant.), *pachilă*, *papiia*, *pelatic*, *tetraod*, *vasâlopator*;

– cuvinte neogrecești de proveniență latină (prin mediogreacă): *bail, candilar, chentinar, domestic, chinson, preposit, protostrator* (al doilea termen al compusului), *stratig*;

– cuvinte neogrecești de proveniență venețiană: *ambac, întradă, mor*.

Dacă exemplelor ilustrând ultimele două categorii, le adăugăm pe cele asupra cărora am tras atenția cu alte prilejuri (*ambasador, bantieră, bastard, caduc* (*boală de ~*, „epilepsie”), *conte, cursar* (= *corsar*) *dux* (= *duce*), *general, mamuluc* (= *mameluc*), *marchez, monedă, pact, pălărie, tesaur* etc.)⁹, înțelegem că, prin astfel de traduceri, limba greacă modernă însemna atunci o punte de legătură nu numai cu moștenirea Bizanțului (incluzând componenta sa latină), ci și cu Occidentul romanic, în cazul de față, venețian, unde exilul grecesc își aflase, în secolul al XVII-lea, principalul centru de manifestare.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- BER = *Български етимологичен речник*, 1–5 (*a – пускам*), Sofia, 1971–1996.
 DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
 DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*. Ediția a doua augmentată, București, 1974.
 DÎLR = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992.
 DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965–
 Hérodote, I = Hérodote, *Histoires*. Livre I. Texte établi et traduit par Ph. – E. Legrand. Cinquième tirage revu et corrigé. Société d’Edition „Les Belles Lettres”, Paris, 1970.
 Kigalas, NS, KNS = Matei Kigalas, *Νέα σύννοη διαφόρων ιστοριών ...*, Veneția, 1650.
 Kriaras, LMEDG = Emmanuil Kriaras, *Λεξικό της Μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας*, 1–9, Salonic, 1968–1985.
 Kriaras, ELMEDG = I. N. Kazazis, T. A. Karapastis, *Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100–1669 του Εμμανουήλ Κριαρά*, I–II, Salonic, 2001–2003.
 Lampe, PGL = G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1972.
 LLP = *Lexicon linguae palaeoslovenicae (Slovník jazyka staroslověnského)*, Praga, 1958.
 Mihăilă, ed. Moxa = Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, 1989.

⁹ A se vedea, în afara celor discutate în lucrările menționate în nota 1, alte exemple de acest fel, în capitolul *Neologisme latinești și grecești anterioare față de cele mai vechi mențiuni din Dicționarul limbii române* (DA, DLR), din volumul *Contribuții etimologice și lexicale* (Etymologica 19), București, 2005, p. 131–155.

- Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*. Rédacteurs Mirko Deanović et Ljudevit Jonke. Collaborateur Valentin Putanec, I–IV, Zagreb, 1971–1974.
- Sophocles, GL = E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods* (from B. C. 146 to A. D. 1100), I–II, New York, Frederick Ungar Publishing Co. (f.a.).
- TDRG² = H. Tiktin, *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*. 2, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, I–III, Wiesbaden, 1986–1989.
- Ursu, IL = N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, I–II, Iași, 2004–2006.

D'AUTRES ÉLÉMENTS INCONNUS (TERMES, VARIANTES, ACCEPTIONS)
CONCERNANT LE LEXIQUE DU „CHRONOGRAPHE DANOVICI”

(Résumé)

Ce n'est pas dans le domaine historique qu'on doit chercher avant tout les mérites des versions roumaines de cette chronique universelle de tradition byzantine, mélange d'histoire biblique et laïque, de légendes, croyances, superstitions et tant d'autres du même genre.

Traduite en roumain au cours des premières trois décennies de la seconde moitié du XVIIe siècle, principalement, d'après *Νέα σύννομις διαφορών ιστοριών ...* de Mattheos Kigalas (Venise, 1650), devenue ici, malgré les dimensions des manuscrits qui la renfermaient (400–500 f., *in folio*), la plus populaire parmi d'autres écrits similaires, son rôle a été particulièrement important en ce qui concerne le domaine de la langue: d'une part, sous l'aspect de l'enrichissement de lexique, d'autre part, d'un point de vue regardant l'unité de la langue roumaine (grâce à la diffusion tout à fait remarquable que des dizaines des copies manuscrites de cette chronique ont connu, à travers presque deux siècles, en Moldavie, en Valachie, en Transylvanie).

On peut trouver ci-dessus un nombre de preuves en ce sens, concernant le domaine du vocabulaire, parmi lesquelles il faut remarquer surtout des emprunts comme *ambac*, *bail*, *candilar*, *chentinar*, *chinson*, *domestih*, *intradă*, *mor*, *preposit*, *protostrator* etc., qui, s'ajoutant à ceux que nous avons antérieurement étudiés (*ambasador*, *bantieră*, *bastard*, *caduc* (*boală de ~*), *conte*, *cursar* (= *corsar*), *mamaluc* (= *mameluc*), *marchez*, *monedă*, *pact*, *pălărie*, *tesaur* etc.), montrent que, par de pareilles traductions, le grec moderne a représenté à l'époque un moyen de communication non seulement entre l'héritage du Byzance (y compris sa composante latine) et le roumain, mais aussi entre l'Occident roman (vénitien) et la langue roumaine.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*